

Prof. Univ. Dr. VASILE CRISTESCU
Arhim. Lect. Dr. NATHANAEL NEACȘU
(editori)

CUNOAȘTEREA LUI DUMNEZEU
ÎN TEOLOGIA DOGMATICĂ ORTODOXĂ.
PREMISE SPIRITUAL-ECLESIALE
ȘI PROVOCĂRI ACTUALE

Al VII-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă
Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași
26-27 aprilie 2018

Volum tipărit cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Astra Musem / Doxologia
Iași, 2020

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Introducere	9
<i>IPS Acad. Prof. Univ. Dr. Irineu Ion Popa</i> Contemplația naturală la Sfântul Maxim Mărturisitorul: cunoașterea Fiului Dumnezeu în experiența Duhului Sfânt ...	15
<i>Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu</i> Importanța, actualitatea și semnificația cunoașterii apofatice pentru teologia dogmatică	41
<i>Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel</i> Logica participativă și ontologia iconică a cunoașterii teologice-eclesiale	51
<i>Pr. Prof. Univ. Dr. Ion Popescu</i> Gnoseologia contemporană din perspectivă filosofică și teologică	59
<i>Pr. Prof. Univ. Dr. Adrian Niculcea</i> Obiectele cunoașterii teologice naturale: finitudinea lumii fizice și infinitatea lui Dumnezeu	89
<i>Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja</i> Repere ale gnoseologiei ortodoxe în sinteza neopatristică ...	131
<i>Prof. Univ. Dr. Vasile Cristescu</i> Învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul despre planul din veci al Sfintei Treimi pentru îndumnezeirea omului, împlinit în Hristos	169
<i>Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae Moșoiu</i> Subiectul ca principiu al cunoașterii – considerații din perspectivă filosofică și teologică	189

Pr. Conf. Univ. Dr. Sorin Șelaru

**Cunoașterea sobornicească a Bisericii manifestată
în hotărârile de credință ale Sinoadelor Ecumenice 231**

Arhim. Lect. Univ. Dr. Nathanael Neacșu

**Cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea dogmatică.
Problema sciziunilor și a pseudo-morfozelor scolastice
în dogmatica actuală 251**

Pr. Lect. Univ. Dr. Vasile Bîrzu

**Cunoașterea și înțelepciunea divină vs. Singularitatea
cibernetică transumanistă 273**

Pr. Lect. Univ. Dr. Grigore Dinu Moș

**Sensul afirmativ al negației apofatice în gândirea
Sfântului Dionisie Areopagitul și în receptarea lui
în tradiția răsăriteană 303**

Diac. Lect. Univ. Dr. Florin Toader Tomoioagă,

**Experiență și cunoaștere în dogmatica ortodoxă – gnoseologia
teologică în fața provocărilor din interior 335**

Dr. Alexandru Mălureanu

**Valorificarea premiselor gnoseologiei ortodoxe în contextul
provocărilor actuale 355**

Cuvânt înainte

Volumul de față adună în paginile lui documentele celei de a VII-a ediții a Colocviului Național de Teologie Dogmatică desfășurat în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași. Acum mai bine de zece ani (Arad, 2006), a luat naștere în cadrul comunității academice teologice din România, *Colocviul Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă*. Cadrele didactice ale tuturor Facultăților de Teologie Ortodoxă, care au ca responsabilitate prezentarea și valorificarea tezaurului doctrinar al credinței împărtășit viitorilor slujitori ai Bisericii lui Hristos, au dorit să pună împreună preocupările, frământările și problemele comune întâmpinate în acest demers.

Astfel a prins viață și a decurs fără întrerupere (bienioală) reuniunea tuturor celor care predau în Facultățile de Teologie Ortodoxă din România, disciplina *Teologie Dogmatică Ortodoxă*. După ce s-a desfășurat cu succes în centrele teologice din Arad (2006), București (2008), Cluj-Napoca (2010), Constanța (2012), Sibiu (2014), Craiova (2016), cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, *Colocviul Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă* a fost găzduit în perioada 26-27 Aprilie, anul 2018, de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași.

Tema avută în vedere: „*Cunoașterea lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică Ortodoxă. Premise spiritual-ecclesiale și provocări actuale*”, a fost amplu dezbătută, diferite aspecte ale abordării subiectului regăsidu-se în cuprinsul lucrării de față.

Nădăjduind că, fie și numai în parte, frământările și preocupările exprimate în cadrul Colocviului, și formulate în scris în acest volum, și-au găsit soluțiile menite să contribuie la dezvoltarea și

Cuvânt înainte

dinamizarea activității didactice a disciplinei *Teologiei Dogmatice*, precum și la o posibilă înrâurire a conștiinței ortodoxe despre Dumnezeu și om în ansamblul general al lumii contemporane, dorim cititorilor lectură cu mult folos ziditor spre mântuire.

Editorii

Introducere

Lucrarea de față este rezultatul științific al Colocviului Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă: *Cunoașterea lui Dumnezeu în Teologia Dogmatică Ortodoxă. Premise spiritual-ecclesiale și provocări actuale*, organizat de Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași, în perioada 26-27 aprilie, 2018. Evenimentul academic a avut în vedere în general tema cunoașterii lui Dumnezeu, iar în special legătura ce există în planul Teologiei Ortodoxe între cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea dogmatică. Multitudinea aspectelor analizate s-au întâlnit și au gravitat în jurul acestor realități de importanță majoră atât pentru viața creștină în ansamblul ei, dar și cât privește actul de definire al credinței.

Referenții acestui Colocviu, dascăli de Teologie Dogmatică Ortodoxă în cadrul diferitelor Facultăți de Teologie din România, au analizat tema *theognosiei* ortodoxe, întemeiați în special pe cuvântul Mântuitorului Hristos adresat femeii samarince din Evanghelia după Ioan: „*Vine ceasul, și acum a și venit, când adevărații închinători se vor închina Tatălui în duh și în adevăr*” (In 4, 23). Cu alte cuvinte, s-a avut în vedere faptul că relația de viață cu Dumnezeu Sfânta Treime se realizează prin închinarea în duh și în adevăr, sau prin trăirea duhovnicească a adevărilor de credință revelate. Aceasta este preocuparea teologică generală ce definește acest volum. Pentru a facilita cititorilor o perspectivă mai detaliată a conținutului vom face în cele ce urmează o scurtă descriere a autorilor și temelor propuse spre reflecție.

Profesor de Teologie Dogmatică Ortodoxă al Facultății de Teologie din Craiova, Înaltpreasfinția Sa Părintele Mitropolit Irineu Popa, ne propune o abordare teologică a cunoașterii lui Dumnezeu din perspectiva îndumnezeirii omului. Adâncindu-se în teologia Sfântului Maxim Mărturisitorul, Înaltpreasfinția Sa ne deschide

orizonturile unei cunoașteri în duh a lui Dumnezeu pe temeiul rațiunilor necreate ale lumii, cunoaștere ce are caracter ființial și unitiv și care survine în urma unui proces spiritual de curățire ce culminează cu contemplarea naturii și a lui Dumnezeu.

Cunoașterea lui Dumnezeu este fără doar și poate o taină dumnezeiască, inefabilă și veșnic nouă. Acesta este aspectul principal asupra căruia s-a oprit părintele Ștefan Buchiu, profesor de Teologie Dogmatică în cadrul Facultății de Teologie din București. Referatul prezentat atrage atenția asupra cunoașterii de ordin apofatic, tip de cunoaștere ce a fost „exilat” din planul diferitelor științe ale cunoașterii. Astfel, „apofatismul ca atitudine desăvârșită pentru aprecierea corectă a realității”, a fost înlocuit cu cunoașterea științifică raționalistă (pozitivă și negativă). Părintele Profesor atrage atenția asupra faptului că cunoașterea lui Dumnezeu nu pune în contradicție diferitele aspecte ale cunoașterii, ci le întregește și le oferă o perspectivă veșnică în taina cunoașterii apofatice a lui Dumnezeu, manifestată în viața spirituală, liturgică și sacramentală a Bisericii.

Părintele Valer Bel din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxe din Cluj-Napoca surprinde taina cunoașterii lui Dumnezeu din perspectiva Revelației dumnezeiești. Această cunoaștere întemeiată pe Revelația dumnezeiască are caracter participativ și iconic. Pe de o parte, Revelația dumnezeiască ne așează în planul unei relații de viață și participare concretă la taina lui Dumnezeu, pe de altă parte, ea are un caracter iconic ce se va depăși deplin în viața viitoare. Cunoașterea teologică ce survine în urma cunoașterii lui Dumnezeu anticipează în om și în creație ceea ce s-a realizat numai în Iisus Hristos cel înviat și înălțat, adică Dumnezeu-Omul cel eshatologic al Împărăției lui Dumnezeu. Așadar, potrivit părintelui profesor cunoașterea teologică și în special cea dogmatică este participativă, la „ea se ajunge prin trăirea Adevărului divino-umanității lui Hristos extins prin Duhul Sfânt în viața Bisericii”.

Părintele profesor Ion Popescu (Facultatea de Teologie din Craiova) susține în studiul său faptul că „ateismul și materialismul epocii moderne precum și panteismul și idealismul filosofiei occidentale au contribuit decisiv la deconstruirea metafizicii tradiționale”. Din

acest motiv teologia ortodoxă este chemată, după modelul Sfinților Părinți ai Bisericii, în urma unui proces de trăire și mărturisire a adevărilor de credință, să inspire și să *încreștineze* toate curente „filosofice, filologice, religioase și științifice” actuale.

Despre o cunoaștere a lui Dumnezeu din perspectiva „teologiei naturale” ne vorbește părintele profesor Adrian Niculcea (Facultatea de Teologie Ortodoxă din Constanța). Lucrarea prezentată susține necesitatea utilizării unui riguros limbaj metafizic și teologic acordat cu limbajul științelor actuale și al filosofiei. Cunoașterea lui Dumnezeu este și cunoașterea naturală a originii și finalității creației și a Creatorului ei. De asemeni, cunoașterea de Dumnezeu și cunoaștere teologică nu pot face abstracție de cunoașterea filosofică și de realitățile naturale descoperite prin științele actuale.

Repere ale cunoașterii teologice a lui Dumnezeu în sinteza ortodoxă neopatristică a secolului al XX-lea, ne prezintă în studiul său părintele profesor Cristinel Ioja (Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad). Aspectul principal evidențiat este cel al duhului, metodei, experienței tainice și al unirii cu Dumnezeu prin viața sacramentală Bisericii. Urmând teologilor D. Stăniloae, Justin Popovici, Vladimir Lossky ș.a., părintele profesor afirmă faptul că cunoașterea lui Dumnezeu nu are un caracter abstract de acceptare rațională a unor adevăruri metafizice, ci unul experimental de participare la slava necreată și eternă a lui Dumnezeu. În acord cu teologia neopatristică a teologilor menționați, părintele profesor Cristinel Ioja subliniază faptul că gândirea dogmatică nu poate fi decât expresia experienței Bisericii în dimensiunea ei mărturisitoare, doxologică, liturgică și spirituală.

Despre cunoașterea lui Dumnezeu din perspectiva planului veșnic cu privire la îndumnezeirea omului, ne vorbește domnul profesor Vasile Cristescu (Facultatea de Teologie din Iași). Planul din vece cu privire la om este „taina cea din veac ascunsă” prin care Sfânta Treime împărtășește creației Sale iubirea Sa dumnezeiască. Aceasta taină se împlinește concret prin Întruparea Fiului lui Dumnezeu pe care Sfântul Maxim Mărturisitorul o numește „scopul ultim cel mai înainte de veci al lumii”. În prezentarea sa

domnul profesor urmează viziunii teologice a părinților Dumitru Stăniloae și George Florovsky.

O perspectivă personalistă asupra cunoașterii lui Dumnezeu și cunoașterii în general ne oferă părintele profesor Nicolae Moșoiu (Facultatea de Teologie din Sibiu). Analiza propusă evidențiază importanța persoanei sau a subiectului în procesul cunoașterii atât din punct de vedere teologic, cât și filosofic. Studiul își întemeiază argumentația în special pe viziunea Părintelui Dumitru Stăniloae care dezvoltă o teologie a „subiectului” ca principiu al cunoașterii, pentru ca în partea finală să accentueze dimensiunea integrală a *theognosiei* ortodoxe care se identifică și survine în chip natural, în concepția autorului, din *theopraxia*, *theophania*, *theoptia*.

Cunoașterea lui Dumnezeu nu are doar caracter personal, ci și comunitar-eclisial sau sobornicesc. Acesta este motivul pentru care părintele profesor Sorin Șelaru (Facultatea de Teologie din București), ne propune spre analiză perspectiva cunoașterii sobornicești a Bisericii manifestată în hotărârile de credință ale Sinoadelor Ecumenice. Fiind expresii ale cunoașterii eclisial-catholice a lui Hristos cel Răstignit și Înviat, hotărârile dogmatice sunt transmițeri ale Revelației dumnezeiești în fiecare generație și în acord cu contextul de trăire și cunoaștere a tainei credinței din fiecare moment istoric al Bisericii.

Cunoașterea lui Dumnezeu și cunoașterea dogmatică, ca identitate și distincție simultană, este tema principală a studiului părintelui Nathanael Neacșu (Facultatea de Teologie din Iași). Lucrarea ne prezintă, pe de o parte, legătura și identitatea funciară ce există între adevărurile de credință și trăirea lor personală, iar pe de altă parte, consecința firească a actului de definire și cunoaștere dogmatică ce survine în urma cunoașterii personale a lui Dumnezeu. Fără o participare reală la taina credinței, cunoașterea și definirea dogmatică decade, preponderent sau exclusiv, în discurs dogmatic de natură rațională. Astfel, studiul propus are în vedere în partea sa secundă problema sciziunilor și a *pseudo-morfozelor* scolastice ce pot fi identificate în dogmatica actuală.

O analiză ce are în vedere noile tehnologii ne oferă părintele profesor Vasile Bârză (Facultatea de Teologie din Sibiu). Lucrarea

cu titlul: *Cunoașterea și înțelepciunea divină vs. singularitatea cibernetică transhumanistă*, are în vedere cunoașterea lumii și a lui Dumnezeu întemeiată pe Revelație și reclamă caracterul utopic al noilor tehnologii, care doresc să substituie și să simuleze unicitatea și înțelepciunea Creatorului cu singularitatea cibernetică transhumanistă.

Întemeiat pe teologia Sfântului Dionisie Areopagitul părintele Grigorie Moș (Facultatea de Teologie - Cluj-Napoca) ne supune atenției reflecții teologice cu privire la cunoașterea tainică sau apofatică a lui Dumnezeu și la modul afirmativ și negativ deopotrivă, de definire al cunoașterii apofatice. În acest sens părintele Grigorie face apel atât la tradiția patristică răsăriteană (Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Ioan Damaschin, Sf. Grigorie Palama), dar și la dezvoltările teologice contemporane pe temă, indentificate de autor, la Părinții Dumitru Stăniloae și Sofronie Saharov, cât și în scrierile teologului Paul Evdochimov.

„*Experiență și cunoaștere în dogmatica ortodoxă – gnoseologia teologică în fața provocărilor din interior*”, este titlul referatului părintelui profesor Florin Tomoioagă (Facultatea de Teologie din Oradea), în care se are în vedere antagonismul formal regăsit în anumite studii teologice cu privire la viața mistică-sacramentală și cunoașterea intelectual-academică. Autorul atrage atenția că lipsa de echilibru între cele două perspective complementare ale *theognosiei* ortodoxe aduce după sine efecte negative în planul vieții și al teologiei. Dintre acestea menționăm disoluția cercetării teologice și a oricărei lucrări științifice, precum și viziunea sceptică cu privire la importanța rațiunii umane în procesul cunoașterii lui Dumnezeu.

Ultimul studiu aparținând d-lui Alexandru Mălureanu (Sectorul Teologic-Educațional al Patriarhiei Române), propune o valorificarea premiselor gnoseologiei ortodoxe în contextul provocărilor actuale. Premisele lucrării d-nei sale sunt de natură contextuală și au în vedere valorificarea fundamentelor patristice și eclesiale ale cunoașterii teologice în planul epistemologic actual. În acest sens experiența duhovnicească și eclesială constituie temelul esențial al asumării și dezvoltării cunoașterii teologice ancorate în planul larg și autoritativ al Tradiției Bisericii.

Având în vedere cele de mai sus dorim cititorilor acestui volum lectură edificatoare și lămuritoare în planul cunoașterii teologice și de folos și zidire duhovnicescă în planul vieții și al cunoașterii lui Dumnezeu.

Prof. Univ. Dr. Vasile Cristescu
Arhim. Lect. Dr. Nathanael Neacșu

Contemplația naturală la Sfântul Maxim Mărturisitorul: cunoașterea Fiului Dumnezeu în experiența Duhului Sfânt

IPS Acad. Prof. Univ. Dr. Irineu Ion Popa,
Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei

Abstract:

This study is a theological approach of God's knowledge from the perspective of man's theosis. Analysing the deep theology of St. Maximus the Confessor the paper attempts to open the horizons of a spiritual understanding of God, based on the contemplation of the uncreated reasons (λογοί τῶν ὄντων) of the world. In this sense the theological knowledge has an existential and unitive character which derives from the spiritual process of purification of man that culminate with the nature's and God's contemplation.

Keywords: *knowledge, contemplation, theosis, purification, reasons.*

Sfântul Maxim Mărturisitorul este personalitatea duhovnicească cea mai adânc implicată în disputele hristologice ajunse la un apogeu polemic spre sfârșitul primei jumătăți a secolului al VII-lea. El este, totodată, unul dintre Părinții a căror teologhisire a exprimat subtile distincții conceptuale și prin a cărui efort s-au rezolvat probleme de mare finețe duhovnicească.¹ Uneori, Cuviosul a fost atât de radical în mărturisirea dreptei credințe,² încât discursul său, complex și actual, i-a înfuriat pe dușmanii săi și i-a determinat să recurgă la

¹ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Scrieri și Epistole hristologice și duhovnicești*, traducere, introducere și note de pr. prof. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2012, p. 4.

² Idem, *Răspunsuri către Talasie*, în coll. *Filocalia*, vol. 3, traducere de pr. prof. D. Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 12.

acțiuni îngrozitoare asupra lui. Oponenții săi i-au tăia limba și mâna dreaptă ca să nu mai poată comunica adevărul nici prin grai, nici în scris.³ Teologhisirea Sfântului are o importanță deosebită pentru modul în care Ortodoxia mărturisește experiența cunoașterii lui Dumnezeu.

Cunoașterea lui Dumnezeu este, pentru Sfântul Maxim Mărturisitorul, corelată experienței îndumnezeirii. Omul este nu doar încoronarea creației lui Dumnezeu, ci și persoană în comuniune cu Dumnezeu. De aceea, pe măsură ce urmărește să se îndumnezeiască, creștinul cunoaște în duh și rațiunile tainice ale lumii, cele ale propriei firi și cele ale naturii înconjurătoare. Curățirea și cunoașterea au finalitate și desăvârșire în unirea cu Dumnezeu și în contemplarea rațiunii tuturor lucrurilor. În acest demers, Sfântul Maxim Mărturisitorul susține însemnătatea și rolul puterilor sufletești ale omului, a funcțiunii lor conforme cu firea. Ca atare, pentru a se ridica la Dumnezeu, omul trebuie să revină la starea lui naturală și, apoi, să crească în cunoaștere și în iubire divină. Relația dintre cunoaștere și îndumnezeire subliniază o realitate adesea neglijată astăzi, anume lucrarea practică pe care o provoacă toată contemplația. Experiența cunoașterii însoțește efortul asemănării, iar modurile contemplației se potrivesc virtuților îndumnezeitoare.

1. Contemplația naturală, povățuitoare spre Dumnezeu

Sfântul Maxim consideră că elementele distincte ale creației se combină în diferite moduri: unele prin natură, altele prin intervenția umană.⁴ Omul, fiind chemat să conducă lumea spre unirile și formele

³Idem, în coll. *Filocalia*, vol. 2, traducere de pr. prof. D. Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 9.

⁴Prin identitatea substanței, lumea se menține aceeași, nu se transformă în sens origenist. Dar prin combinațiile mereu noi ale elementelor deosebite, potrivit posibilităților incluse în creație, lumea poate înainta spre desăvârșire. Știința a descoperit multe moduri noi de combinare a elementelor substanței, dar a și evidențiat diferitele modurile în care aceste combinații există în natură. Omul reflectă infinitul bunătății, gândirii și frumuseții dumnezeiești în aceste moduri și înțelesuri.

cele mai înalte, descoperă infinite variante ale combinațiilor.⁵ Această bogăție virtuală – neclintită și elastică –, este experimentată de om prin imaginația și contemplația sa.⁶ Sfântul Maxim explică această perspectivă și arată că, prin contemplație: „vom cunoaște și rațiunile, cele din urmă și accesibile nouă, în vederea cărora ne-a fost dată zidirea ca învățătoare; de asemenea cele cinci moduri ale contemplației adaptate acestora. Prin aceasta distingând creațiunea, sfinții au adunat cu evlavie rațiunile tainice din ea, deosebind-o în: substanță, mișcare, diferență (distingție), unire și stabilitate. Dintre acestea, trei au spus că sunt modurile contemplației rânduite în chip principal ca povățuitoare spre cunoștința lui Dumnezeu: cel referitor la substanță, mișcare și diferență”.⁷ Dumnezeu Se descoperă oamenilor care adună din lucruri indiciile despre lucrarea Sa creatoare, proniatoare și judecătoare.⁸ Astfel, modelându-se în Dumnezeu, omul se aseamănă lui Dumnezeu prin har, pătimind prefacerea îndumnezeitoare prin contemplarea rațiunilor create. Omul vede cu mintea revelația bunătății lui Dumnezeu și pe aceasta o întipărește în sine prin rațiune, în chip curat. Prin cele pe care mintea se obișnuiește să le privească, prin acelea și pătimește schimbarea, prin acelea deprinde virtutea.⁹

⁵ Substanța este „învățătoare teologiei”. Prin ea, omul caută cauza lucrurilor, neîncercând să cunoască ceea ce este aceasta după ființă. Fără îndoială, subliniază Cuviosul, „în lucruri nu e dat nici un semn prin care am putea să urcăm măcar întrucâtva ca de la cauzat la cauză” (Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, în coll. *PSB*, vol. 80, traducere, introducere și note de pr. prof. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1983, p. 132).

⁶ Rezultă de aici că oamenii pot ajunge pe această cale și pot conduce întreaga lumea spre la odihna în Dumnezeu.

⁷ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua...*, § 28, pp. 131-132.

⁸ Dogmele – arată Părintele Stăniloae (în *Ambigua...*, p. 132) – sunt principiile sau rațiunile generale referitoare la Dumnezeu și la lucrarea Lui asupra lumii și cu omul. Lor le corespund niște principii sau niște rațiuni ale creației. Între rațiunile creației și dogme există o legătură: „Dacă dogmele se referă în mod direct la Dumnezeu, rațiunile generale ale creației se referă în mod indirect, căci ele reflectă ceva din Dumnezeu. Acestea sunt: ființa (substanța), mișcarea, diferența, unirea (combinația, amestecarea, sinteza), poziția (stabilitatea)”.

⁹ Sf. Maxim (*Ambigua...*, p. 132) arată că unirea și poziția sunt povățuitoare spre virtute și apropiere de Dumnezeu, prin faptul că omul cunoaște deja pe Dumnezeu prin primele trei rațiuni ale creației.

Întâia formă a contemplației prin care omul este povățuit spre Dumnezeu este cunoașterea ființei lucrurilor. Contemplând ființa lucrurilor, omul învață de la ele că există o cauză a lor. Părintele Stăniloae spune că „nu există în creație sau în ceea ce este cauzat ceva identic cu ceea ce este în Dumnezeu, sau în cauză. Între ființa cauzată și ființa cauză este o discontinuitate de putere, deși ființa creației are drept cauză pe Dumnezeu”.¹⁰ Același lucru îl explică și Sfântul Maxim, tot „ceea ce se numește simplu substanță se află în mișcare”. Substanța creației se mișcă „de la genul atotgeneral prin genurile mai puțin generale spre specii prin care și în care obișnuiește să se împartă, înaintând până la speciile cele mai particulare în care ia sfârșit dilatarea ei, hotărnicindu-și existența ei față de cele de jos; și se adună iarăși de la speciile cele mai particulare, întorcându-se prin cele mai puțin generale până la genul atotgeneral în care se sfârșește contractarea ei, hotărnicindu-și existența ei față de cele de sus”.¹¹ Aceste limite ale substanței create demonstrează existența unui început și a unui sfârșit, obligând mintea omenească să recunoască cauza dumnezeiască a lumii și imposibilitatea circumscrierii Celui ce a întemeiat toate. Lumea rămâne incapabilă să primească unirea substanțială cu rațiunea infinității.

Limitele creației sunt vădite de categoriile prin care se poate descrie realitatea lumii, adică prin cantitate și calitate. Sfântul Maxim Mărturisitorul arată că nu numai cantitatea „celor ce se nasc și se corup în orice mod, în care poate fi observată, se mișcă crescând și micșorându-se, ci și toată și a tuturor, mișcându-se după rațiunea desconcentrării și concentrării și specificându-se prin dilatare în deosebirile particulare, se hotărniceste, neputându-se revărsa la infinit”¹². În experiența creației și în armonia prin care este caracterizată existența creată se observă o anumită limită cantitativă. Există, adică, un punct până la care creația poate crește și un punct până la care poate să se micșoreze prin sine. Același lucru poate fi spus și în privința calității. Precum în cazul cantității, calitatea tuturor celor zidite se mișcă prin prefacere și împărțire pentru a se distinge. Așadar, „de nimic ce obișnuiește

¹⁰ În *Ibidem*, p. 132.

¹¹ *Ibidem*, p. 171.

¹² *Ibidem*, pp. 171-172.

să se împrăștie și să se adune, n-ar putea spune cineva, cugetând drept, că e cu totul nemișcat în rațiune și lucrare. Iar dacă nu e nemișcat, nu e nici fără de început. Iar dacă nu e fără de început, e vădit că nu e nici nefăcut, ci precum știe că cel ce se mișcă a început să se miște, la fel știe că cel făcut are un început al facerii spre a exista și că și-a primit existența și mișcarea din Cel Unul și singur nefăcut și nemișcat”.¹³ Mărginirea lumii potrivit cantității și calității substanței evidențiază distincția dintre creat și necreat, dar arată și imposibilitatea modificării unor cadre generale și ontologice. Lumea este limitată, iar substanța generală, care merge până în genuri și în specii, nu permite modificarea substanțială. Datul ontologic profilează unitatea, dar substanța rămâne în marginile aceluiași genuri și specii, fără să migreze dintr-o substanță în alta cum susțin evoluționiștii. Mai mult, însăși această mișcare limitată e o dovadă a mărginirii lumii și a temporalității ei. Sfântul Maxim afirmă că substanța tuturor nu poate fi infinită, de vreme ce în creație se observă diversitatea existențelor: „Deci are ca limită a acestor multe existențe însăși câtimea în mulțime care circumscrie rațiunea existenței și a modului ei de existență. Astfel, substanța tuturor nefiind fără frâu, e vădit că nici ipostasurile lucrurilor singulare nu sunt fără circumscriere, circumscriindu-se în rațiunea lor reciproc prin număr și substanță. Iar dacă nici o existență nu e liberă de circumscriere, e vădit că toate existențele au primit, potrivit cu ele și însușirea de a fi cândva și de a fi undeva. Căci fără acestea nu va putea exista nicidecum ceva, nici substanță, nici cantitate, nici calitate, nici relație, nici acțiune, nici pasivitate, nici mișcare, nici aptitudine, nici altceva din cele în care le cuprind pe toate cei pricepuți în acestea. Deci, nici una din existențe, căreia i se poate cugeta altceva anterior și cu care se poate cugeta altceva deodată, nu e fără de început sau circumscrișă. Iar dacă nici una din existențe nu e fără de început și necircumscrișă, cum a arătat rațiunea urmând consecvent firii lucrurilor, a fost cu siguranță odată, când nu era nimic din cele ce sunt. Iar dacă nu era, fără îndoială s-a făcut. Prin urmare nu sunt cu puțință amândouă acestea: și să fi fost și să se facă, fără prefacere și fără schimbare. Pentru că dacă era și s-a făcut, s-a prefăcut, trecând prin devenire în ceea ce nu era; sau s-a schimbat, primind adaosul unei însușiri

¹³ Ibidem, p. 172.

de care era lipsit. Dar tot ce se preface, sau se schimbă, sau are o lipsă de formă, nu poate fi prin sine desăvârșit. Iar ceea ce nu e prin sine desăvârșit va avea nevoie cu siguranță de altceva care să-i procure desăvârșirea. Și așa va deveni acesta desăvârșit, dar nu prin sine, întrucât nu are desăvârșirea prin fire, ci prin participare."¹⁴ Diversitatea existențelor create și faptul că acestea nu au desăvârșirea prin fire arată că substanța lucrurilor, care este mai mare decât forma, există în cadrele rânduite ei de Dumnezeu, având un început, fiind făcută și susținută în existență de Dumnezeu.

Argumentele Sfântului Maxim Mărturisitorul despre mărghinirea și începutul lumii exprimă prima formă a contemplației naturale. Aceasta pornește de la recunoașterea condițiilor fundamentale ale existenței lucrurilor care rămân supuse unui loc și unui timp. Localizarea și temporalitatea existențelor create arată că substanța are câtime, calitate, relație și mișcare. Nici un lucru nu e fără început și necircumscris, întrucât nu poate fi ceva veșnic și să devină. De aceea, lucrurile „devin desăvârșite, nu prin sine, întrucât nu au desăvârșirea prin fire, ci prin participare”¹⁵. În firea lor, lucrurile sunt mărghinite și supuse unor cadre rânduite. Când omul cunoaște rânduielile ascunse în firea lucrurilor, prin acestea se și apropie de Creator. Omul intră în rânduială, cunoscând cele rânduite firii prin creație. Pornind de la percepția sensibilă a celor văzute, contemplația aceasta trece pe om dincolo de aparențe.¹⁶

Cea de a doua formă a contemplației povățuitoare spre cunoștința de Dumnezeu este mișcarea. Aceasta stă în strânsă legătură

¹⁴ *Ibidem*, pp. 173-174.

¹⁵ *Ibidem*, p. 174. Părintele Stăniloae (în *Ambigua...*, p. 175) observă că Sfântul Maxim alternează expresia „existență” (εἶναι) cu „ființă” (οὐσία), indicând prin ele prima treaptă de existență – pe cea nedeterminată – la care se raportează existența într-o anumită formă. Așadar, „ființa (οὐσία) e alternată cu existența (εἶναι) fie pentru că e un substantiv ce derivă de la (εἶναι), fie pentru că substanța nedeterminată e prima treaptă în care se realizează existența (το εἶναι)”. Cf. și Nikos Matsoukas, *La Vie en Dieu selon Maxime le Confesseur: Cosmologie, Anthropologie, Sociologie*, traducere de Maurice-Jean Monsaingeon, Editions Axios, 1994, pp. 107-110.

¹⁶ Jean-Claude Larchet, *Sfântul Maxim Mărturisitorul. O introducere*, coll. *Studii Patristice*, vol. 3, traducere de Marilena Bojin, Iași, Editura Doxologia, 2013, p. 235.